

Het Galgenwiel in de gemeente Loon op Zand

door

E. E. VAN DER VOO (R.I.V.O.N.)

De Commissie voor het Floristisch Onderzoek van Nederland hield van 17-22 juli 1961 haar zomere excursie in het gebied van de Langstraat. Er werd o.a. een kort bezoek gebracht aan het Galgenwiel, een lange, smalle waterplas, restant van een oude Maasloop ten zuidoosten van Waalwijk. Doordat de plas al eeuwenlang nagenoeg stilstaand water bevat, heeft zich op de fluviale afzettingen een dikke veenlaag kunnen vormen. Er treedt een wisselende waterstand op, terwijl het uit de omgeving aangevoerde water van arme zandgronden, verwegend voedselarm is. De waterplas vertoont hierdoor wat het milieu be-

treft een overeenkomst met een matig-voedselarm ventype. In het uiterste westen wordt het milieu beïnvloed door de toevoer van water afkomstig van cultuurgronden en begraasde weiden en vertoont daar verschijnselen van eutrofiëring. Aan de plantengroei valt dit alles goed waar te nemen. In het ondiepe water zijn grote oppervlakten van de bodem begroeid met *Juncus bulbosus* f. *fluitans*, op enkele plaatsen vergezeld van de oligotrafente veenmossoort *Sphagnum cuspidatum* var. *plumosum*. Hier en daar zijn drijvende waterplanten te zien zoals *Nymphaea alba*, *Potamogeton natans* en sporadisch *Luronium natans*. Langs de beide oevers bevindt zich in dit tegen erosie van wind en water beschutte milieu een 1-4 meter brede verlandingszone. Hierin bepaalt *Hypericum elodes* het aspect, vergezeld van veenmossen, die in de minst oligotrofe milieus voorkomen, zoals die van de sectie *Subsecunda* en *Sphagnum squarrosum*. Plaatselijk treden in deze zone *Carex rostrata* en *Eriophorum angustifolium* op. Landinwaarts wordt deze min of meer drijvende vegetatie begrensd door een smalle gordel van *Molinia caerulea*, waarin struikjes *Myrica gale*, hoger opgaand struikgewas van *Salix aurita*, *S. cinerea* en *Alnus glutinosa* een vrij dicht bosschage vormen. Slanke, witte stammetjes van *Betula pubescens* verhogen het fraaie aspect. Op de zuidoever is deze moerasbosgordel veel minder dicht. Op de helling van de hoge wal van de Meerdijk, aan de noordzijde van de waterplas, bevindt zich een eiken-berkenbos, waarin o.a. *Sorbus aucuparia*, *Frangula alnus*, *Lonicera periclymenum*, *Osmunda regalis*, *Deschampsia flexuosa* en *Milium effusum* te vinden zijn. In het westelijk uiteinde van de plas komen eutrafente en nitrophiele soorten voor, zoals *Phragmites communis*, *Hydrocharis morsus-ranae*, *Lemna minor*, *Alisma plantago-aquatica*, *Sparganium erectum*, *Lycopus europaeus* en *Glyceria fluitans*. Ongetwijfeld zullen de inventarisatielijsten van de ervaren speurders wel meer plantensoorten van dit gebied vermelden. Het gaat er evenwel minder om de recente herinnering aan de in landschappelijk en botanisch opzicht fraaie en interessante, tot ventype gemetamorfoseerde oude rivierloop, op te halen, dan wel om de herinnering aan de zomerexcursie met een gegeven uit het grijs verleden aan te vullen. Toen het Galgenwiel in 1955 in het kader van het onderzoek van oude rivierlopen door de Stichting tot Onderzoek van Levensgemeenschappen werd bezocht, deed de plantengroei dadelijk denken aan die van de sinds eeuwen van de Maas geïsoleerde stroomgeulen in Limburg, zoals het Klop- en Houterven bij Horn, het Zwart Water ten noorden van Schandelo, het Rozendaal bij Wanssum en het Lange Ven bij Bergen. Dit leidde tot verder onderzoek. De heer P. A. van Beers te Loon op Zand bleek over oude gegevens en kaarten te beschikken. In het kort wordt hieraan het volgende ontleend. De leenmannen van twee aan elkaar grenzende heerlijkheden, Dierek van Haastrecht van Venloen (Loon op Zand heette in de Romeinse tijd Villa de Venloene) en de Heer van Waalwijk kregen twist over het graven van een turfvaart. Als uitdaging plaatste eerstgenoemde in 1447 aan de grens van zijn heerlijkheid – thans de grens tussen de gemeenten Loon op Zand en Waalwijk – op een viersprong van wegen aan de westzijde van het tegenwoordige Galgenwiel, een galg, terwijl hier later nog een rad (wiel) als folterwerktuig aan werd toegevoegd. Zo ontstond in de volksmond de benaming „Galg en Wiel”. Volgens SCHÖNFELD (2, p. 163) werden galgen vaak bij kruispunten opgericht. Zij waren zulke

opvallende kenmerken van het landschap, dat zij in talrijke veldnamen bleven voortbestaan. In het hier besproken gebied bleef het barbaarse gebruik voortleven in de naam van de waterplas. Voordien heette de plas „Loenermeer”. In deze naam vindt men „loen” van Venloene (zie boven) en „meer”. Dit laatste kan volgens HOEKSEMA (1) betekenen: „een binnengedijkte, niet geheel dichtgeslibde stroombedding”. Op een kaart van de landmeter Bastingius, die in de 17e eeuw werd vervaardigd, staat het „Loenermeer” aangegeven als een onderdeel van een aftakking van de Oude Maas. Uit een en ander blijkt, dat het Galgenwiel een rivierloop „in ruste” is. Het is geen „echt ven” ofschoon er een duidelijke overeenkomst is met een bepaald ventype. Het is ook geen wiel (doorbraakkolk), met die restrictie, dat er in het westelijke uiteinde bij hoog water in december 1657 een kleine doorbraakkolk is ontstaan. Maar de naam van de plas kan niet in verband gebracht worden met het ontstaan van dit kleine wiel. Op de topografische kaart is de plaats van de kolk als een naar het zuiden gerichte uitzakking te zien. Twee van de andere toentertijd gevormde wieltjes, namelijk het „Grondeloze meerke” en „Meerwielke” bij Loonsch Hoekje zijn niet meer terug te vinden.

Het Galgenwiel is dus ook in historisch en geomorfologisch opzicht een belangrijk natuurmonument.

Literatuur

1. K. J. HOEKSEMA, Verlande stroombeddingen in het rivierkleigebied, I. Boor en Spade 3, 1947, p. 231-284.
2. M. SCHÖNFELD, Veldnamen in Nederland. Med. Kon. Ned. Akad. Wetensch. afd. Letterk., N. Reeks 12 (1), 1950.

Summary

The author describes the vegetation, origin and history of the 'Galgenwiel', a lake near Loon op Zand (N.-Brabant).